

qualities, as dynamic personality traits that meet the requirements of a particular profession. The factors affecting the level of formation of professional reliability of future reserve officers are identified. It is shown that self-control and self-regulation are mechanisms of professional reliability of a person. Criteria for assessing the level of formation of professional reliability of future reserve officers are determined, as well as criteria for the effectiveness of this process. The main directions of the formation of professional reliability of future reserve officers are: improving selection; restructuring of the educational process on the basis of the principles of extremeness, visual orientation and adequacy. The basis of this process can be: a) training as a systematic process of changing the behavior of future employees to best achieve the goals of the activity; b) the introduction in vocational training of a system of ways to attract employees to self-education of professionally important qualities.

Key words: reliability, professional reliability, reserve officers, extreme conditions, professional training.

УДК 378.147:796.011.3

DOI <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-70.59>

Федорець В. М., Клочко О. В.

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР УДОСКОНАЛЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Розкриваються методологічні і методичні аспекти використання антропологічного підходу для удосконалення здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти. Антропологічний дискурс представляється як системоорганізуючий чинник та людиномірний шлях професіоналізації, антропологізації, екзистенціалізації, аксіологізації, гуманізації здоров'язбережувальної діяльності соціального працівника та значущий аспект розвитку його професійної суб'єктності. Розкривається зміст і значення соціально-антропологічного компоненту здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника. Вказаний компонент спрямований на формування у соціального працівника холистичного і антропологічно-ціннісного розуміння людини як унікального душевно-духовно-тілесного, екзистенційного, соціального і багатомірного та поліонтологічного феномену. Антропологічно-ціннісне розуміння та інтерпретації феномену людини є гносеологічною основою розвитку в соціального працівника антропологічно орієнтованих професійних інтенцій, установок, знань, візій та представляють собою умову його професіоналізації. Розглядається феноменологія атачменту і материнства. Антропологічно-ціннісно і екзистенційно орієнтоване та феноменологічно-переживальне і емоційно-емпатійне розкриття феноменології атачменту та материнства є значимим освітнім світоглядно-професійним та ідеологічним чинником деконструкції, а також протидії формуванню в професійному дискурсі соціального працівника редуційних, позитивістських, біологізаторських, нігілістичних розумінь людини. Антропологічно-ціннісна рефлексія феноменів атачменту і материнства в процесі підвищення кваліфікації соціальних працівників представляється як пізнавально-ціннісна педагогічна умова розкриття та розвитку в них доброти, толерантності, гармонійності, розсудливості, відповідальності, турботи, поміркованості, ціннісного ставлення до людини, критичного мислення, емпатії як якостей, необхідних для реалізації здоров'язбережувальної компетентності та значущих характерологічно-поведінкових умов професійної діяльності.

Ключові слова: антропологія, здоров'язбережувальна компетентність соціального працівника, післядипломна освіта, атачмент, методологія, професіоналізація, аксіологізація, гуманізація, соціальна робота, педагогіка.

Людині належить примат над буттям,
бо буття розкривається тільки в людині,
з людини, через людину...
Микола Бердяєв [1, с. 25]

Не сон розуму породжує чудовиська,
а мстива і страждаюча безсонням раціональність.
Жіль Дельоз
(Цитата з книги «Анти-Едіп. Капіталізм і шизофренія»,
Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі)

Професійна діяльність соціального працівника при всій різнонаправленості і різноманітності її складових частин стосується базового світоглядного питання, наявного у всіх епохах: «Що таке людина?!» (класичне антропологічно орієнтоване питання, сформоване Е. Кантом при визначенні завдань філософії) [12, с. 17]. Саме відповідь на це питання (чи, навпаки, його ігнорування), яке в рамках професійного дискурсу може розкриватися контекстуально чи в актуальному форматі та є системоорганізуючим чинником професійної діяльності для професій, де основна взаємодія здійснюється в системі «людина – людина», є важливою. Відповідь на вказане питання може мати дві протилежні позиції. Існує домінуюче позитивістське і одномірне розуміння антропологічного як об'єкта чи як високоорганізованої тварини, а також протилежні їм різноманітні філософські та релігійні уявлення про людину як про Душу, Дух, тіло. Ці розуміння відображають різні раціональності. Думка Ж. Дельоза, вказана в епіграфі, стосується раціональності, основою якої

є позитивізм, постантропологія, матеріалізм, примітивний гедонізм обивателя, ідея тотальної конкуренції, економіоцентризм, нігілізм, расизм, нацизм, комунізм та інші «-ізми».

Цінними в даному контексті є антропологічно орієнтовані ідеї, сформовані на основі екзистенційної філософії, психології та педагогіки. Екзистенційне розуміння людини (класичні осмислення К. Ясперса, М. Хайдеггера, Г. Марселя, М. Мерло-Понті, О. Больнова, В. Франкла, Л. Бінсвангера, В. Сухомлинського) як особливого, унікального і неповторного буття, яке є самодостатнім та не об'єктивізується певною мірою, виникло як протидія позитивістським інтерпретаціям. У рамках позитивістських інтерпретацій феноменологія антропологічного висвітлюється схематично, редуційно, спрощено, нігілістично, потенційно аморально (згадаємо ідеї З. Фрейда) та інфернально (в розумінні, що людина є носієм низьких інстинктів і джерелом зла).

Трансцендентний, сакральний та екзистенційний за своїми смислами погляд на людину як на Душу, Дух, унікальне Буття та протилежні йому візії, які репрезентують людське як тваринне, будучи двома крайніми варіантами зазначених розуміннь антропологічного, лежать в основі соціокультурних трансформацій суспільства, особистості та професійної сфери. Такі крайнощі як визначальні антропологічні ідеї в певних історичних умовах стають основою методологій, ідеологій і світоглядів. Вони з часом трансформуються в цінності, установки, спрямування та загалом в системоорганізуючі і консолідуєчі чинники (ідеологічні чи релігійні) як буття окремої особи, так й існування соціальної сфери та опосередковано визначають поведінку як фахівців, так і звичайних громадян, а також стають передумовою розробки законів і формування життєвих укладів та тенденцій розвитку. Згадаємо, що вершиною позитивістської моделі і нігілізму стали більшовизм та печі «Освенциму», а релігійні крайнощі призвели до Аутодафе (іспанський варіант інквізиції) та Варфоломійської ночі.

Вічне антропологічне питання: «Що таке людина?», яке в онтологічній інтерпретації презентується як: «Хто така людина?» [11], кожний фахівець вирішує для себе частіше на основі свого попередньо сформованого світогляду, установок, знань тощо. Значною мірою це питання є незалежним від його освітнього рівня, про що говорить нам досвід нацистської Німеччини, де «тяжко добрі» «лікарі» «гуманно» проводили евтаназію. Сучасним прикладом, який стосується безпосередньо професійної діяльності соціального працівника, є досить непросте питання вилучення дітей з неблагополучних сімей. Виникає антропологічно орієнтоване питання: «А чи справді сім'ї, які можуть соціальним працівником визначитися як неблагополучні, є такими за умов наявності закону, який розширює можливості соціальних служб, та можливого впровадження офіційної чи неофіційної доплати за кожну виявлену проблемну сім'ю?!».

Тому гуманістично і гуманно орієнтоване розуміння первинних та системоорганізуючих антропологічних проблем [1; 2; 3; 9; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17] – це шлях актуалізації практично значущих питань розкриття і прояву в професійній діяльності соціального працівника феноменів гуманізму, милосердя, доброти, людяності та образу людини в його антропній інтерпретації. Вказані феномени розглядаються нами як атрибутивні і специфічно людські. Отже, антропологічно орієнтовані питання як лежать в основі професійної діяльності соціального працівника, так і входять в систему визначальних та системоорганізуючих ідей, інтенцій і смислових контекстів його здоров'язбережувальної компетентності. Під час активного формування дискурсу постантропології [8; 10] вказані питання не стали менш актуальними, а, навпаки, вони набули більшої значущості. Ідеї як гуманізму, так і дегуманізації в різних інтерпретаціях постійно циркулюють в засобах масової інформації, сприяючи формуванню відповідних установок і культурних контекстів.

Висловлюючись лаконічно, скажемо, що феноменологія людини в її гуманістичній інтерпретації нами трактується як основа здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника, а також як системоорганізуючий чинник його професійної діяльності загалом. У науковій літературі значущість та специфіка антропологічних аспектів як актуальних складників розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти висвітлена недостатньо. Це сукупно із значимістю даної антропологічно орієнтованої проблеми для розвитку і реалізації здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника, а також для збереження здоров'я (зокрема, духовного, соціального і психологічного) населення визначає наше дослідження як актуальне. Окрім того, важливість розробки даного напрямку зумовлена необхідністю підтримання ефективної міжкультурної комунікації, формування нормативного характеру, адекватної і соціально прийнятної поведінки, соціальної адаптації, профілактики злочинності та тероризму.

Питання розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціальних працівників і педагогів розкриваються в дослідженнях Т. Веретенко, М. Лехолетової [5], Е. Васяни, І. Патрушевої. Антропологічний аспект в даних дослідженнях висвітлений недостатньо.

Особливості використання антропології для підготовки та підвищення кваліфікації соціального працівника, а також проблеми сумісного розгляду практичних і теоретичних питань соціальної роботи та антропологічних феноменів розкриваються в роботах В. Арагімова, Н. Валєєва, А. Мамзін, Л. Кочьян, П. Романова, Л. Тєгако, А. Зеленкова, Г. Хасанової, Jean I. Martin, W. James, Lorna Hay, Richard Pfeilstetter, Meredith F. Damani, J. Partridge, N. Kirsch, S. Low, R. Desjarlais, A. Rorty, B. Good, A. Kleinman, E. Hutchison, J. Rothman, T. Mizrahi та інших учених.

У нашому дослідженні значущим є співвідносний і взаємозалежний розгляд феномену атачменту та материнства. Феноменологія атачменту представлена в роботах Ц. Короленко, Н. Дмитрієва, Т. Шпікс [8;

2; 3; 16; 17; 18] J. Bowlby [2; 3; 16], A. Sagi-Schwartz [17], Mesman Judi [17], Marinus H. Van IJzendoorn [17], Everett Waters [18], Claire E. Hamilton [18], Nancy S. Weinfield [18], O. Aviezer, T. Endo, K. Behrens, E. Hesse, E. A. Groh, R. Hinde, X. Li, J. Jing, D. Yang, D. R. Marvin, T. Van Devender, D. Oppenheim, A. Sagi, H. Otto, N. Peterson, D. Drotar, G. Reed, F. Rothbaum, J. Weisz, A. Sagi, M. Lamb, B. Vaughn та інших науковців.

Метою дослідження є актуалізація антропологічної проблеми, розглянутої як визначальний і системоорганізуючий чинник та педагогічна умова удосконалення здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти. У рамках актуалізації антропологічної проблеми нами висвітлюються методологічні, етичні та методичні аспекти феномену атачменту (прив'язаності) як значимого чинника антропологізації, гуманізації, професіоналізації, аксіологізації соціального працівника та практик збереження здоров'я.

Завдання дослідження:

- розкрити методологічну значущість антропологізації здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти, що реалізується шляхом формування соціально-антропологічного компоненту вказаної компетентності;
- у контексті ідеї антропологізації сформулювати концепцію соціально і антропологічно орієнтованої специфікації (конкретизації) знань, смислів, цінностей;
- у контексті розкриття змістовної частини освітньої системи представити приклад антропологізації шляхом актуалізації і репрезентації феномену атачменту, висвітлюючи його здоров'язбережувальну та антропологічно-ціннісну значущість для професійної діяльності соціального працівника;
- у рамках обговорення результатів дослідження розкрити феноменологію порушення атачменту, знання якої є необхідним для розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціального педагога та визначальним в його професійній діяльності;
- у процесі обговорення результатів дослідження висвітити вклад Дж. Боулбі в дослідження атачменту та представити гуманістичні, екзистенційно орієнтовані та емоційно значущі методичні підходи і осмислення даної проблеми.

Базовою методологічною інтенцією нашого дослідження було усвідомлення необхідності рецепції гуманістичних і антропологічно орієнтованих європейських цінностей, візій та спрямувань. Цей методологічний аспект розкривається шляхом впровадження ідей Нової української школи [7]. Методологічними орієнтирами для нас були ідеї антропологізації (поняття, введене К. Ушинським), гуманізації, професіоналізації, екзистенціалізації (В. Федорець), аксіологізації, етизації, технологізації процесу підвищення кваліфікації соціальних працівників.

Системоорганізуючими і значущими у методології нашого дослідження є ідеї системного, кластерного, синергетичного і компетентнісного підходів (Р. Уайт, Е. Дісі, Р. Райан, Н. Хомський, Дж. Равен, Л. Спенсер, С. Спенсер, Х. Дрейфус, М. Євтух, І. Драч, В. Луговий, С. Сисоева, А. Хуторський, О. Пометун, А. Субетто), трансдисциплінарності (О. Князева, В. Nicolescu), *knowledge transfer* (трансферу знань) (Н. Нонака, Х. Такеучі), управління знаннями, *personal knowledge* (персональних знань) (М. Полані), *subject matter content knowledge* (змісту знання предмету) (Лі Дж. Шульман), *pedagogical content knowledge* (педагогічного змісту знання) (Лі Дж. Шульман), *curricular knowledge* (навчального знання) (Лі Дж. Шульман), а також кордоцентризму, феноменологічної педагогіки і філософії (М. Бубер, Е. Левінас, В. Дільтей, М. Мерло-Понті, Дж. Серль, А.-Т. Тімінескі) [4; 9], педагогічної антропології (К. Ушинський, О. Больнов, В. Кремень, Б. Бім-Бад).

У даному контексті значущими є концепції філософської антропології (Е. Кант, М. Шелер), прагматизму (Дж. Дьюї, Ч. Пірс, У. Джейм), екзистенційної філософії (К. Ясперс, М. Хайдеггер, М. Мерло-Понті, О. Больнов, В. Франкл), екзистенційної педагогіки (О. Больнов, В. Сухомлинський) і психології (Л. Бінсвангер), проблематизації (М. Фуко) [14 с. 312], а також традиції давньогрецької пайдеї (дав.-грецьк. «παιδεία») (Платон, Арістотель, І. Кант, Г. Гегель, Г.-Г. Гадамер, Ф. Ніцше, М. Хайдеггер, К. Ясперс, М. Бердяєв, В. Стер, М. Фуко, А.-І. Марру, О. Лосєв) [6], природи людини (дав.-грецьк. «φύσις τοῦ ἀνθρώπου»), турботи про себе (*epimelesthai sautou*) (Платон, М. Фуко), пізнання себе (*gnothi sautou*), арете (дав.-грецьк. «ἀρετή» – «чесноти»), агате (дав.-грецьк. «ἀγαθόν» – «благо, доброта»), гармонії (дав.-грецьк. «κράσις»), калокагатії (дав.-грецьк. «καλοκαθία»), міжкультурної комунікації, толерантності.

Методична система нашого дослідження сформована на основі аналізу літератури, системного, синергетичного, антропологічного, культурологічного, компетентнісного і компаративного підходів, а також з використанням трансферу цінностей, смислів і візій.

Кожна епоха, як і кожна культура (а також субкультура), формує свій антропологічний дискурс та специфічно і саме по-своєму проводить визначення і проблематизацію [14, с. 312] людини і розуміння її природи (дав.-грецьк. «φύσις τοῦ ἀνθρώπου»), розширюючи, звужуючи чи трансформуючи при цьому розуміння її феноменології. Це, окрім впливу на професійні сфери, загалом визначає характер культури, її фокус, спрямованість, систему цінностей та певною мірою історичну долю. Наприклад, згадаємо антропоцентричну культуру еллінізму з її унікальною соціально-антропологічно орієнтованою культурно-освітньою і духовною системою пайдеї (дав.-грецьк. «παιδεία») [6], яка стала згодом основою римської *Humanitas* (римська освітня система була сформована на основі рецепції пайдеї), гуманізму епох Відродження і Просвітництва та сучасного гуманістичного дискурсу.

З огляду на значущість антропологічного і взаємопов'язаного з ним культурологічного та соціального чинників ми розробляємо модель розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти як *соціально-антропологічну*. Вказана система нами сформована на основі досвіду використання антропологічного підходу, застосованого при формуванні і впровадженні антропологічної моделі здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури [13]. Для нас цінним був досвід застосування знань феноменології тіла, тілесності (соціальна, культурна і психологічна репрезентація та осмислення тіла, особлива людська цілісність та тілесна онтологія) [15]. Вказані феномени багатомірно, системно і соціально значимо розкривають природу людини та розширюють перед нами розуміння багатьох соціальних явищ і проблем. Наприклад, проблема тілесності стосується таких типових питань, з якими працює соціальний працівник, як тілесна ідентичність, заняття фізичною культурою і спортом чи ігнорування цих практик, одержимість тілесними антропопрактиками – культуризмом, голодуванням, метою яких є кахексія, представлена як краса, а також проблеми міжкультурної комунікації, материнства, проміскуїтету, алкоголізму і наркоманії. Антропологія розширює професійне розуміння як нормативних та соціально прийнятних феноменів, так і патологічних чи межових та розкриває феноменологічні бачення їх особливої суміші, з якою реально працює соціальний працівник.

Уточнюючи, зазначимо, що людина є як тілесною [15] так і психологічною, душевною та духовною істотою, тому її природа має наскрізний характер, проникаючи і розкриваючись в соціальному та стаючи його антропологічною основою. Тому соціальний працівник, працюючи з соціальними феноменами, має усвідомлювати і керуватись тим, що їхня сутність чи хоча б ціннісно-сміслові конотації є антропологічними. Наприклад, у знаменитому творі Платона «Держава» соціально-політична система розробляється на основі використання уявлень про чотири арете (дав.-грецьк. «ἀρετή» – «чесноти»), якими є мужність, справедливість, мудрість, досконалість. Ми не намагаємося соціальну природу звести до психологічної, пам'ятаючи виділену ще П. Сорокінім якісну специфіку соціального, але використовуємо антропологічні візії як інтегративні, а також як такі, що формують у соціального працівника цілісне уявлення про людину як істоту духовно-душевно-тілесну (за М. Шелером), соціальну, біопсихологічну, телеологічну, невичерпну, поліонтологічну, багатомірну, екзистенційну, богоподібну, унікальну, поліпотентну та трансцендентну (в розумінні атрибутивної здатності виходити за свої межі).

Для формування соціально-антропологічного компонента здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника ми використовуємо суму (систему) таких антропологій філософської, соціальної, культурної, психологічної, фізичної, медичної. Окрім того, деякі знання медичного, гігієнічного, фізіологічного, біомеханічного характеру ми уявляємо як соціально і антропологічно спрямовані. Отже, ми використовуємо *соціально і антропологічно орієнтовану специфікацію* (конкретизацію і спеціалізацію) знань, цінностей, образів. Даний методологічний прийом ми визначаємо як цільову антропологічно орієнтовану трансформацію, конкретизацію, репрезентацію, спеціалізацію і адаптацію необхідних знань, уявлень, цінностей, образів, смислів та (досить локально) практик і технологій з метою формування у соціального працівника цілісного, панорамного і гуманістично спрямованого розуміння феномену людини.

Метою розробки соціально-антропологічного компонента здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника є формування в нього антропологічно і гуманістично орієнтованої системи ставлень, бачень, знань, інтенцій, розумінь та інтерпретацій. Вказана антропологічно орієнтована система складається з ціннісних, гуманних, цілісних, герменевтичних (розуміючих та інтерпретативних), рефлексивних, милосердних, людських, екзистенційних та культурно і онтологічно спрямованих ставлень, інтенцій, знань та інтерпретацій феномену людини, що розглядаються нами як значущі аспекти професійної діяльності, які лежать в основі людиномірних розумінь і соціальних практик збереження здоров'я. Отже, нами реалізується антропологізація і гуманізація, яка осмислюється як тотальна, тобто як основа професіоналізації, професійного зростання, формування професійного світогляду та розкриття цінності і значущості професійного буття, а також як людиномірний шлях актуалізації, самореалізації та розвитку професійної суб'єктності.

Окрім формування відповідного антропологічно орієнтованого ціннісного, інтерпретативного, репрезентативного потенціалу соціального працівника та його інтенціональності, ми співвідносно актуалізуємо важливість знань практичного використання певних антропологічних феноменів, до яких відносимо проблему багатомірності людини, її душевно-духовно-тілесну природу, милосердя, наявність агате (дав.-грецьк. «ἀγαθόν» – «благо, доброта»), арете (дав.-грецьк. «ἀρετή» – «чесноти»), інкультурації, атачменту [2; 3; 8; 16; 17; 18], наявність гетерохронії тіла і тілесності [15], духовності, фокусу культури. Хоча формально питання формування певних знань і уявлень мали би стосуватися когнітивного компонента здоров'язбережувальної компетентності, але сформувані антропологічно орієнтовані установки та інтенції без пізнавального складника неможливо, адже людина – істота розумна.

Як приклад фрагменту змістовної частини нашої педагогічної системи розглянемо феномен атачменту [2; 3; 7; 16; 17; 18]. У рамках вивчення цього феномену виразно розкривається значущість антропологічної проблеми для практичної діяльності соціального працівника. Атачмент – це складний системний і біологічно детермінований феномен. Він є емоційно і вітально значущим зв'язком з особою, яка не може бути ніким замінена. Тобто можна сказати, що в атачменті проявляється онтологічний (буттєвий), первинний антропологічний і діалогічний статус зв'язку зі значимим «Іншим».

Представлені нами розуміння атачменту формується на основі не тільки позитивістських за своїм походженням ідей біологічного детермінізму, а також шляхом осмислення концепцій засновника феноменологічної (також і діалогічної) педагогіки Мартіна Бубера, який розкриває онтологічний статус діалогу [4]. Тобто людина є діалогічною за своєю природою і буттям. Тому, розуміючи атачмент в душі діалогічної феноменології М. Бубера, ми репрезентуємо його комунікативність, розкриваючи вітальну, буттєву і ціннісну значущість діалогу. Окрім гуманітарних ідей М. Бубера, в трактуванні феномену атачменту ми використовуємо концепцію «Іншого» Емануеля Левінаса [9].

Традиційно вважається, що феномен атачменту найбільш яскраво проявляється в материнстві. Атачмент можна розглядати як значущий складник материнства. Атачмент лежить в основі формування в дитини її базової довіри до світу і оточуючих. Важливим є те, що атачмент представляє собою феномен, на основі якого формуються соціальні зв'язки. Таким чином, в контексті процесів професіоналізації і антропологізації [1; 2; 3; 9; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18] ми актуалізуємо розуміння того, що атачмент і материнство, які є біологічно детермінованими, осмислюються нами також як екзистенційні і духовні феномени. Атачмент і материнство є первинними та такими, що мають онтологічний статус. Знання вказаних феноменів ми представляємо як когнітивно-ціннісну професійну установку, яка має визначати делікатне і гуманне ставлення соціального працівника до нерозривного та сакрального в своїй сутності зв'язку «дитина – мама».

Чому це важливо?! Існує інша домінуюча тенденція, яка говорить про первинність якості і стандартів життя, нижче яких людина не має права існувати. Вказані стандарти, які делікатно індокриновані в домінуючій позитивістській і економоцентричній ідеології, лежать в основі «непомітних» розколів та трагедій в суспільстві, зокрема у разі вилучення соціальними працівниками дітей із сімей. Пригадується ситуація, коли в моїх сусідів тринадцять років тому вилучили дитину, керуючись тим, що в них був не завершений ремонт (відсутність якісної побілки та в деяких місцях штукатурки) і немає телевізора в домі. А як жили раніше люди і не знали (метафорично кажучи, не пізнали) телевізора!? Чи завжди у всіх був ідеальний ремонт, скажімо, під час війни?! Як приклад з культурної антропології ми можемо вказати самодостатнє життя кочових народів, в домівках яких стін з цегли чи каменю в їх традиційному розумінні немає (Як можна оштукатурити стіни в юрті?!).

Зрозуміло, що звести розглянутий вище вчинок соціального працівника до незнання феномену атачменту було би досить просто і наївно. Це питання домінування ідеологій, моди, тенденцій, специфічної бюрократичної культури над любов'ю, душею і серцем. У даному аспекті цікавими є спостереження працівників дитячих будинків. Вони говорять про незрозуміле явище, що проявляється в унікально доброму, трепетному і священному ставленні дітей до своїх батьків, які нерідко опустили на соціальне дно. Тому основою як і людини, так і культури є «Образ Іншого» (за концепцією Е. Левінаса) [9], а саме близької людини – матері, а також діалог (діалогічна феноменологія М. Бубера) [4] між дитиною та батьками, який є отологічним та самодостатнім. І цей діалог вічний, він є проєкцією діалогу людини і Бога. Чи потрібно і чи можна його розривати заради комфорту і стандарту життя одномірної людини [10]?!

Розроблена нами *соціально-антропологічна модель здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника* складається з когнітивного («Як я знаю і думаю?!»), діяльнісного («Як я дію і організую діяльність?!»), особистісного («Як я можу і бажаю ефективно та ціннісно орієнтовано діяти?!») та соціально-антропологічного компонентів. При розробці нашої моделі ми враховували ідеї та досвід Т. Веретенко, М. Лехолетової [5], І. Петрушевої, Е. Васяти. Концептуально структура моделей здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника, яка сформована вказаними дослідниками, є подібною до нашої. Відмінністю і особливістю нашої моделі є її антропологічна спрямованість, що реалізується шляхом розробки *соціально-антропологічного компонента*, який відповідає на такі питання: «Як я розумію і бачу антропний образ людини та її антропологічно-ціннісну і багатомірну феноменологію? Як я сприяю розкриттю образу і потенціалів людини та реалізую його збереження? Як я використовую антропний образ і знання феноменології людини для збереження її здоров'я?». Саме завдяки вказаному компоненту реалізується соціально-антропологічна специфікація (конкретизація) знань, цінностей, інтенцій, установок, а також проходить антропологізація, гуманізація, аксіологізація і феноменологізація самої здоров'язбережувальної компетентності та фахівця загалом.

Відповідно до антропологічно-ціннісної спрямованості нашої *соціально-антропологічної моделі здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника* ми на курсах підвищення кваліфікації можемо розкривати феноменологію людини багатомірно, аксіологічно і в рамках гуманітарного дискурсу. При цьому феномен здоров'я розглядається не вузько, як набір рекомендацій (що потрібно і можна робити, а що – не можна), а в рамках феноменології людини і як гуманітарна, соціальна, етична, аксіологічна, поведінкова і екзистенційна проблеми. Саме тому в даному контексті методологічно коректним є використання в освітньому процесі уявлень про певні феномени, які ми трактуємо як антропологічні.

Таким чином, актуальним для розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника є саме професійно орієнтоване антропологічно-ціннісне осмислення і екзистенційне відкриття для фахівця феномену атачменту. Обговорюючи значущість і специфіку нашої антропологічно орієнтованої моделі, ми акцентуємо увагу на тому, що висвітлену проблему атачменту необхідно розуміти ширше і практично орієнтовано, враховуючи порушення цього феномену. Тому питання атачменту трактується також у форматі

патології, яка є характерною саме для епохи Постмодерну [8; 10] з її постантропологічним ідеалом звільненої від духовності і милосердя, спрощеної, раціональної та нігілістичної за своєю сутністю, одномірної [10] «постлюдини». Натепер виділяють патологічний феномен *порушення атачменту*, який проявляється в соціальній дезадаптації та глибоких, тотальних і системних деформаціях (в ненормативному формуванні) емоційної, вольової, потребної і поведінкової сфер. Деталізуючи, вкажемо, що для цього порушення характерними є агресивність, імпульсивність [8, с. 23], схильність до насильства над людьми і тваринами, особлива жорстокість до тварин [8, с. 24], апатичність [8, с. 23], ворожість [8, с. 25], емоційна холодність, kleptomанія [8, с. 24], відсутність співчуття і здатності співпереживати [8, с. 25], асоціальні установки і поведінка [8, с. 37], хронічна невпевненість в собі (екзистенційна невпевненість) [8, с. 30], нерозвинута емпатія [8, с. 37], несформована ідентичність [8, с. 19–37]. Визначною особливістю є відсутність при спілкуванні адекватного емоційного і візуального контакту та наявність пустого, проникаючого погляду, який Ц. Короленко, Н. Дмитрієва, Т. Шпікс (дослідники цього феномену) називають «очима рептилії» [8, с. 24].

Феномени атачменту, материнства, милосердя, доброти, гармонійності, розсудливості нами розглядаються як атрибутивні та універсальні людські якості, а також як такі якості, що характерні для більшості культур. Антропологічно орієнтовані розуміння вказаних феноменів ми уявляємо як системоорганізуючий гносеологічний і ціннісний чинники формування високого божественного образу людини, який є аксіологічним орієнтиром в здоров'язбережувальній діяльності соціального працівника. Цей антропний образ сприяє антропологізації, професіоналізації, екзистенціалізації професійної діяльності соціального працівника, а також розкриттю у всій своїй номенальній виразності проблем Душі, Духу, серця. Актуальною є значущість збереження духовного та психологічного здоров'я і відповідальності за свою діяльність перед самим собою та своїм серцем.

У процесі підвищення кваліфікації соціальних працівників ми націлюємо їх на знайомство з роботами Джона Боулбі (John Bowlby) «Материнська турбота і психічне здоров'я» («Maternal care and mental health») [16], «Дітям – любов і турботу» [3] «Прив'язаність» [2]. Під час занять ми переглядаємо деякі фрагменти знаменитого фільму «Джон» (1969) (інтернет-адреса фільму: <https://www.youtube.com/watch?v=whvdghXw9IY>) Джеймса Робертсона і Джойс Робертсона, знятого на основі дитиноцентричних ідей Дж. Боулбі. Антропологічно-ціннісне розкриття і актуалізація феномену атачменту здійснені в 1951 році Дж. Боулбі в його монографії «Материнська турбота і психічне здоров'я» [16], яка була підготовлена для Всесвітньої організації охорони здоров'я. Це згодом стало основою зняття обмежень на спілкування дітей з батьками в лікарнях і притулках, а також призвело до активного формування інституту і потужної традиції прийомних сімей та до закриття інтернатних установ (процес, який в Україні проходить тепер) у всьому світі.

Таким чином, організуючим аспектом нашої педагогічної системи є актуалізація базових питань професійної етики та професійно орієнтоване розкриття екзистенції соціального працівника. Соціальному працівнику за умови спрямованості його на професіоналізацію, окрім актуалізації гасло (професійного інтелекту), необхідно на рівні своєї екзистенції і серця сприйняти те, що розрив сакральної за своїм глибинним змістом системи «дитина – мати» та відповідне позбавлення дитини Матері і її Рідної Домівки, яка є цілим дитячим світом, невіддільним від її буття, є передумовою особистісних катастроф. Це також є шляхом до формування в майбутньому неврозів, схильності до хімічних залежностей (алкоголізм, наркоманія тощо), деформації характеру, порушення звичок (kleptomанія, піроманія тощо), перверзій. Завершуючи наше теоретичне дослідження, ми пригадаємо думку М. Бубера про те, що антропологія формується в епохи бездомності [4; 11]. Саме тоді, коли людину позбавляють її рідної домівки, в неї виникає базова онтологічна проблема, яку Гузель Сайкіна лаконічно характеризує, вказуючи на те, що в такому разі «<...> людині немає місця в бутті<...>» [11]. Таким чином, особливістю нашої моделі є те, що через антропологічну спрямованість даної педагогічної системи ми розкриваємо буттєвість людини та її аксіологічний, етичний, духовний і екзистенційний виміри як даність, як складники її здоров'я та як зони коректного і гуманного професійного впливу соціального педагога.

Висновки. Антропологічна проблема, актуалізована в умовах післядипломної освіти, є значимою методологічною інтенцією. Вказана методологічна інтенція спрямована на професійно орієнтоване розкриття феноменології людини в її аксіологічній значущості, в онтологічній повноті і широті та здатності до трансценденції. Антропологічний дискурс представляється нами як системоорганізуючий і змістовний чинник формування методології та практик удосконалення здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти, а також визначається як людиномірний шлях професіоналізації, антропологізації, екзистенціалізації, аксіологізації, гуманізації.

На основі антропологічних ідей нами розроблена *соціально-антропологічна модель здоров'язбережувальної компетентності* соціального працівника в умовах післядипломної освіти. У складі даної моделі визначається системоорганізуючий за своєю сутністю *соціально-антропологічний компонент*. Вказаний компонент спрямований на формування у фахівця холистичного і антропологічно-ціннісного розуміння людини як унікального душевно-духовно-тілесного, екзистенційного, соціального і багатомірного та поліонтологічного феномену. Такі антропологічно-ціннісні розуміння та інтерпретації феномену людини є гносеологічною основою розвитку в соціального працівника антропологічно орієнтованих професійних інтенцій, установок, знань, візій та представляють собою умову його професіоналізації.

У процесі підвищення кваліфікації соціальних працівників в умовах післядипломної освіти однією з основних і системоорганізуючих тем є соціально та здоров'язбережувально орієнтована проблема феноменів атакменту (прив'язаності) і материнства. Висвітлення проблеми атакменту розкриває нам феноменологію людини в системі взаємодії «дитина – мама», а також розкриває людину як істоту діалогічно-комунікативну, соціальну, сімейну, незавершену, трансцендентну, чутливу, поліпотентну, аутопоезисну, невірноважену, гетерохронну, вразливу.

Антропологічно-ціннісно і екзистенційно орієнтоване та феноменологічно-переживальне і емоційно-емпатійне розкриття феноменології атакменту та материнства є важливим освітнім світоглядно-професійним та ідеологічним чинником декомунізації, а також протидії формуванню в професійному дискурсі соціального працівника редукційних, позитивістських, біологізаторських, нігілістичних розумінь людини.

Розгляд феноменології атакменту і материнства в процесі підвищення кваліфікації соціальних працівників є пізнавально-ціннісною педагогічною умовою розкриття та розвитку в них доброти, толерантності, гармонійності, розсудливості, відповідальності, турботи, поміркованості, ціннісного ставлення до людини, критичного мислення, емпатії як якостей, необхідних для реалізації здоров'язбережувальної компетентності та значущих характерологічно-поведінкових умов професійної діяльності.

Планується надалі методологічно і методично орієнтовано розкрити визначальні напрями та теми антропологічних проблем, адаптуючи та специфікуючи (конкретизуючи) їх для удосконалення здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти.

Використана література:

1. Бердяев Н. А. О назначении человека. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб ; Республика, 1998. 384 с.
2. Боулби Дж. Привязанность : пер. с англ. / общ. ред. и вступ. ст. Г. В. Бурменской. Москва : Гардарики, 2003. 480 с.
3. Боулби Дж. Детям – любовь и заботу. Лишенные родительского попечительства : хрестоматия : учеб. пособие для студентов пед. ун-тов и ин-тов / ред.-сост. В. С. Мухина. Москва : Просвещение, 1991. С. 144–154.
4. Бубер М. Проблема человека. Я и Ты. Москва, 1993. С. 73–158.
5. Веретенко Т., Лехолетова М. Змістові характеристики здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 2 (66), 2017. С. 20–40.
6. Йегер В. Пайдейя. Воспитание античного грека / пер. с нем. М. Н. Ботвинника, Т. 2. Москва : Греко-латин. Кабинет Ю. А. Шичалина, 1997. 336 с.
7. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> (дата звернення: 08.08.2019).
8. Короленко Ц. П., Дмитриева Н. В., Шпикс Т. А. Психическое здоровье XXI века : психические отклонения в постмодернистском обществе : монография. Saarbrücken : Lambert Academic Publishing, 2011. 352 с.
9. Левинас Э. Время и другой, гуманизм другого человека. Санкт-Петербург : Высш. религиоз.-филос. шк., 1999. 266 с.
10. Маркузе Г. Одномерный человек: исследование идеологии развитого индустриального общества. Москва, 1994. 368 с.
11. Сайкина Г. К. Человек в тени бытия: трудности диалога философской антропологии и онтологии. *Человек.ги*. № 3. 2007. С. 169–183. URL: <http://www.anthropolog.ru/doc/persons/saikina/saikina1/> (дата звернення: 08.08.2019).
12. Тегако Л. И., Зеленков А. И. Современная антропология. Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории. Минск : Беларус. навука, 2011. 263 с.
13. Федорець В. М. Концептуалізація антропологічної моделі здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. / НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Вип. 5 (34), 2017. С. 137–178.
14. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / пер. с фр. Москва : Касталь, 1996. 448 с.
15. Цветус-Сальхова Т. Э. «Тело» и «Телесность» в культурологических исследованиях. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. № 10. С. 70–74.
16. Bowlby, J. Maternal care and mental health. Geneva : World Health Organisation London : Her Majesty's Stationery Office ; New York: Columbia University Press; abridged version: Child Care and the Growth of Love (second edn, 1965) Harmondsworth : Penguin, 1951. 194 p.
17. Van Ijzendoorn M. H., Sagi-Schwartz A. Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual dimensions. 2008. P. 790–815. URL: https://www.academia.edu/22399233/Cross-cultural_patterns_of_attachment_Universal_and_contextual_dimensions (Date of access: 08.08.2019).
18. Waters E., Hamilton C. E., Weinfield N. S. The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: General introduction. *Child development*. 2000. T. 71. № 3. С. 678–683.

References:

1. Berdyaev, N. A. (1998). *O naznachenii cheloveka [About the appointment of a person]*. Moskva: TERRA-Knizhnyj klub; Respublika [in Russian].
2. Boulbi, Dzh. (2003). *Privyazannost' [About the appointment of a person]*. Moskva : Gardariki [in Russian].
3. Boulbi, Dzh. (1991). *Detyam – lyubov' i zabotu [For the children – love and care]*. *Lishennye roditel'skogo popechitel'stva*, (pp. 144–154). Moskva: Prosveshchenie [in Russian].
4. Buber, M. (1993). *Problema cheloveka [The problem of human]*. *Ya i Ty*, (pp. 73–158). Moskva [in Russian].
5. Veretenko, T., & Lekholetova, M. (2017). *Zmistovi kharakterystyky zdorov'iazberezhualnoi kompetentnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv i sotsialnykh pratsivnykiv [The substantive characteristics of future social educators and social workers' health-saving competences]*. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 2 (66), 20–40 [in Ukrainian].
6. Jeger, V. (1997). *Pajdejya. Vospitanie antichnogo greka [Paideia. The education of the ancient Greek]*, (M. Botvinnika, Trans), (Vols. 2). Moskva : Greko-latin. kabinet Yu. A. Shichalina. [in Russian].
7. Kontsepsiia «Nova shkola. Prostrir osvitykh mozhlyvosteï» [The concept of «New school. Space of educational opportunities»]. (n.d.). *mon.gov.ua* Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> [in Ukrainian].

8. Korolenko, C. P., Dmitrieva, N. V., & Shpiks, T. A. (2011). *Psicheskoe zdorove XXI veka : psicheskies otkloneniya v postmodernistskom obshestve: monografiya [Mental Health of the 21st Century : a psychological disorder in the postmodern society: a monograph]*. Saarbrücken : Lambert Academic Publishing [in Russian].
9. Levinas, E. (1999). *Vremya i drugoj, gumanizm drugogo cheloveka [Time and another, another person's humanism]*. Sankt-Peterburg : Vyssh. religioz.-filos. shk. [in Russian].
10. Markuze, G. (1994). *Odnomernyj chelovek : Issledovanie ideologii Razvitoego Industrialnogo Obshestva [One-Dimensional Man: A Study of the Ideology of a Developed Industrial Society]*. Moskva [in Russian].
11. Sajkina, G. K. (2007). Chelovek v teni bytiya: trudnosti dialoga filosofskoj antropologii i ontologii [A man in the shadow of being: difficulties in the dialogue of philosophical anthropology and ontology]. *Chelovek.ru*, 3, 169–183. Retrieved from <http://www.antropolog.ru/doc/persons/saikina/saikina> [in Russian].
12. Tegako, L. I., & Zelenkov, A. I. (2011). *Sovremennaya antropologiya [Modern anthropology]*. Minsk : Belarus. navuka [in Russian].
13. Fedorets, V. M. (2017). Kontseptualizatsiia antropologichnoi modeli zdorov'iazberezhivalnoi kompetentnosti vchytelia fizychnoi kultury [Conceptualizing the anthropological model of the health-saving competence of a physical education teacher]. *Visnyk pisladyplomnoi osvity. Seriya «Pedahohichni nauky» : zb. nauk. pr. NAPN Ukrainy, DVNZ «Un-t menedzh. Osvity»*, 5 (34), Kyiv, 137–178 [in Ukrainian].
14. Fuko, M. (1996). *Volya k istine: po tu storonu znaniya, vlasti i seksualnosti [The will to the truth: beyond that knowledge, power and sexuality]*. Moskva : Kastal [in Russian].
15. Cvetus-Salnova, T. E. (2011). «Telo» i «Telesnost» v kulturologicheskikh issledovaniyah [«Body» and «Physicality» in cultural studies]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 10, 70–74 [in Russian].
16. Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health [Maternal care and mental health]*. Geneva: World Health Organisation; London: Her Majesty's Stationery Office; New York: Columbia University Press; abridged version: *Child Care and the Growth of Love* (second edn, 1965) Harmondsworth: Penguin [in English].
17. Van Ijzendoorn, M. H., & Sagi-Schwartz, A. (2008). *Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual dimensions [Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual dimensions]*. 790–815. Retrieved from https://www.academia.edu/22399233/Cross-cultural_patterns_of_attachment_Universal_and_contextual_dimensions [in English].
18. Waters, E., Hamilton, C. E., & Weinfield, N. S. (2000). The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: General introduction [The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: General introduction]. *Child development*, 71(3), 678–683 [in English].

Fedorets V. M., Klochko O. V. Anthropological dimension of improving the health preserving competence of a social worker in conditions of post-graduate education

The article discloses the methodological and methodic aspects of using the anthropological approach to improve the health preserving competence of a social worker in conditions of post-graduate education. Anthropological discourse is presented as the system-organizing factor and the human measuring way of professionalization, anthropologization, existentialization, axiologization, humanization of the health preserving activity of a social worker as well as a significant aspect of his professional subjectivity. The article discloses the content and significance of the social-anthropological component of the health preserving competence of a social worker. The stated component is aimed at the forming in a social worker the holistic and anthropological-value understanding of a person as a unique soul-spirit-corporal, existential, social and multi-dimensional and multi-ontological phenomenon. Anthropological-value understandings and interpretations of the phenomenon of a person are the epistemological foundation for developing in the social worker the anthropologically oriented professional intentions, orientations, knowledge, visions and are the condition for his professional growth. The phenomenology of attachment and maternity are studied. Anthropological-value and existentially oriented as well as «phenomenologically compassionate» and «emotionally-empathical» disclosure of the attachment and maternity phenomenology are a considerable educational and worldview-professional and «ideological» factor of decommunization as well as counteraction of formation reductive, positivist, biologist, nihilistic understandings of a person in the professional discourse of a social worker. Anthropological-value reflection of attachment and maternity phenomena in the course of post-graduate education of social workers is presented as a cognitive-value pedagogical condition for disclosure and development of kindness, tolerance, harmony, sensibility, responsibility, care, moderation, value approach to a person, critical thinking, empathy as well as qualities needed for the implementation of the health preserving competence and significant character-behavioral conditions of professional activity.

Key words: anthropology, health preserving competence of a social worker, post-graduate education, attachment, methodology, professionalization, axiologization, humanization, social work, pedagogics.